

ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМКІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ

Розглянуто питання оцінки результативності розвитку видавничо-поліграфічної галузі України. Досліджено структурні зрушення, які відбуваються у сфері трансформації та інтеграції підприємств галузі. Визначено напрямки трансформації підприємств галузі, а саме: застосування кластерного підходу з метою підвищення конкурентоспроможності видавничо-поліграфічних підприємств.

There has been considered the question of the evaluation of the productiveness of development of the publishing-polygraphic branch of Ukraine. Explored the structural shifts, which are running in the area of transformation and integration of the branch enterprises. Determined the directions of transformation of the branch enterprises, namely: application of the cluster analysis with the purpose of increasing the competitiveness of the publishing-polygraphic enterprises.

Ключові слова: оцінка результативності розвитку, видавничо-поліграфічна галузь України.

Розробка методологічних основ оцінки ефективності та обґрунтування побудови варіантів інтеграції підприємств з метою підвищення їх конкурентоспроможності вимагають дослідження тих структурних змін, які мають місце на етапі формування ринкових відносин в економіці України, зокрема в видавничо-поліграфічній галузі (ВПГ). Проведені нами дослідження дозволяють стверджувати, що структурні зрушення, які відбуваються на даний час у сфері трансформації та інтеграції підприємств галузі та тенденції зміни цих процесів, значною мірою корелюють із структурними змінами економіки в цілому.

Зокрема, відбуваються процеси, пов'язані з приватизацією і акціонуванням, виникненням нових суб'єктів господарської діяльності, створенням нових організаційно-правових форм підприємств та їх об'єднань. Ці процеси обумовлюють необхідність трансформації співпраці між підприємствами та формування структур, адаптованих до ринкових умов функціонування. Як зазначається рядом дослідників, організаційні зміни на підприємствах здійснюються в одному з напрямків:

- 1) інтеграція, тобто об'єднання, співпраця і кооперація підприємств з метою підвищення ефективності їх діяльності;
- 2) дезінтеграція з утворенням напівавтономних або автономних структурних одиниць [1, с. 95; 2; 3].

Погоджуючись з думкою фахівців, ми можемо констатувати, що останніми роками і для підприємств видавничо-поліграфічної галузі України характерні ці дві тенденції: подальша концентрація виробництва, їх укрупнення; процес дезінтеграції – розпад об'єднань, надання окремим виробничим підрозділам більшої самостійності.

Характерна ознака розвитку світової поліграфії за останні роки – тенденції до партнерства та створення об'єднань [4, с. 51-52]. У світовій видавничій практиці формується новий тип об'єднань – кластери, які покликані забезпечити зменшення витрат, отримання синергійного ефекту та підвищення конкурентоспроможності підприємств, і галузі в цілому.

Проте, застосування кластерного підходу неможливе без комплексного аналізу функціонування галузі, дослідження основних тенденцій розвитку, виявлення вузьких місць та впливу зовнішнього середовища на видавничо-поліграфічні підприємства.

Проведені нами дослідження показали, що на 1 січня 2007 року видавничо-поліграфічну галузь України репрезентували 2889 видавництв і 3045 поліграфічних підприємств. Розподіл видавництв і поліграфічних підприємств за формами власності наведено в табл. 1.

За офіційними статистичними даними, у 2007 р. у видавничій справі та поліграфічній діяльності переважали підприємницькі структури з приватною формою власності, частка цих підприємств в загальній структурі складала 85,3% і 88,9% відповідно.

Таблиця 1

Розподіл підприємств за формами власності у 2007 р.

Форми власності	Поліграфічна діяльність		Видавнича справа	
	Кількість підприємств	Структура, %	Кількість підприємств	Структура, %
Приватна	2706	88,9	2465	85,3
Державна і державна корпоративна	34	1,1	62	2,2
Комунальна та комунальна корпоративна	305	10,0	362	12,5
Всього	3045	100,0	2889	100,0

Наведені дані засвідчують факт завершення процесів розподілу власності, її структурних змін, започаткованих з моменту проведення приватизаційних процесів. Тобто можна констатувати, що державні форми господарювання в галузі проявляють тенденції, властиві й іншим галузям промисловості та народному господарству в цілому. Відбуваються інституціональні перетворення шляхом зменшення частки державного сектора, який за аналізований період склав у видавничій справі 2,2 %, а у поліграфічній діяльності – 1,1%, на користь, в першу чергу, підприємств приватної форми господарювання.

Таблиця 2

Розподіл підприємницьких структур ВПП за видами і масштабами діяльності у 2003 – 2007 рр.

Характер підприємства	Рік	Кількість суб'єктів господарювання		Структура, %	
		Видавнича справа	Поліграфічна діяльність	Видавнича справа	Поліграфічна діяльність
Малі	2003	2549	2518	92,8	82,1
	2004	2656	2607	93,1	82,8
	2005	2718	2759	92,9	91,1
	2006	2721	2779	94,2	91,3
	2007	2756	2791	95,4	91,7
Великі і середні	2003	197	550	7,2	17,9
	2004	198	540	6,9	17,2
	2005	208	268	7,1	8,9
	2006	168	266	5,8	8,7
	2007	172	251	4,6	8,3
Усі	2003	2746	3068	100,0	100,0
	2004	2854	3147	100,0	100,0
	2005	2926	3027	100,0	100,0
	2006	2889	3045	100,0	100,0
	2007	2928	3042	100,0	100,0

Свідченням активізації підприємницької діяльності в у видавничій справі та поліграфічній діяльності є ріст загальної кількості малих суб'єктів господарювання. У середньому щороку кількість малих суб'єктів господарювання зростає на 1-5 %. В загальній кількості суб'єктів господарювання у видавничій справі малі підприємницькі структури займають понад 94%, а у поліграфічній діяльності — понад 91%.

Загальне зростання кількості малих підприємств у видавничій справі і видавничій справі відображає загальні тенденції розвитку економіки країни в цілому, проте сповільнення росту аналізованих підприємницьких структур в 2005-2007 роках свідчить про насичення ринку поліграфічних послуг. На нашу думку, в подальших періодах будуть мати місце тенденції щодо зниження кількості малих підприємств, через послаблення можливостей останніх задовольняти зростаючі вимоги до якості продукції, браку коштів на оновлення основних засобів та впровадження нових інноваційних технологій, що, в свою чергу, неминуче призведе до укрупнення ринку, посилення конкуренції та появи різноманітних форм інтеграційних процесів. Такої ж думки притримуються і більшість вітчизняних та зарубіжних вчених [6; 7].

Частка великих і середніх суб'єктів складає близько 6% від загальної їх кількості у видавничій справі, та близько 9% – у поліграфічній діяльності і має подальші тенденції до зниження. У 2005 році відбулося суттєве скорочення (на 272 суб'єкти) кількості основних поліграфічних підприємств. Це відбулося внаслідок того, що деякі з основних підприємств змінили свій статус і перейшли в групу малих, а деякі збанкрутували або злилися з іншими. В наступні періоди зниження кількості великих і середніх суб'єктів сповільнилось і в 2006-2007 році складало 0,2-0,4%. Аналогічні структурні зміни відбулися і у видавничій справі в 2006 році. Внаслідок чого кількість великих і середніх видавництв зменшилася на 37 суб'єктів господарювання.

Для подальшого характеристики процесів, які мають місце у ВПП, необхідно провести аналіз структури видавничо-поліграфічної галузі України за видами діяльності. Кількісна характеристика цих змін, а також дані про обсяги чистого доходу від реалізації продукції за період з 2004 по 2007 р. наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Структура ВВП за видами діяльності

Вид діяльності	Чистий дохід від реалізації продукції, млн грн				Структура, %			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Видавнича справа	3644,6	3463,4	2546,4	3130,4	60,9	50,6	33,3	33,0
Поліграфічна діяльність	2341,5	3374,8	5099,8	6350,5	39,1	49,4	66,7	67,0
Всього	5986,1	6838,2	7646,2	9480,9	100,0	100,0	100,0	100,0

Можна зауважити, що видавнича справа і поліграфічна діяльність за аналізований період мали змінну динаміку. Так, на підприємства поліграфічної діяльності у 2004 році припадало близько 39% чистого доходу ВВП, а близько 61% складала продукція видавничої діяльності. Проте, в 2005 році почали відбуватися істотні зміни — частка доходу видавничої справи і поліграфічної діяльності були майже однаковими і склали 50,6% і 49,4%, відповідно. В наступні два роки частка доходу підприємств поліграфічної діяльності зросла до 67%, а видавничої справи зменшилася до 33%.

На нашу думку, висока динамічність галузевої структури обумовлена тим фактором, що за аналізований період відбулося значне зростання економіки України, та промислового виробництва зокрема, а це в свою чергу спричинило розвиток тих поліграфічних підприємств, які спеціалізуються на випуску етикетної та пакувальної продукції, попит на яку в останні роки постійно зростає. Саме за рахунок значного внеску цих підприємств в сукупний дохід галузі щорічний приріст в поліграфічній діяльності за аналізований період складав близько 45%-50%. У видавничій справі відбувалися зворотні тенденції (зниження на 5% в 2005 році і на 26,5% в 2006 році), що були спричинені невисокою прибутковістю книговидавання, збитковістю більшості видавництв, зміною напрямків діяльності, банкрутством та злиттям. Негативним фактором у видавничій справі є також, насичення ринку більш дешевою друкованою продукцією з інших країн і, відповідно, низькою конкурентоспроможністю більшості вітчизняних книговидавців. Чимало вітчизняних фахівців вважає, що на ринок нелегальної друкованої продукції України нелегально потрапляє досить багато книжкової продукції з Російської Федерації, тому фактичний обсяг ринку є більшим [4 с. 74-75].

Основним аспектом аналізу фінансового стану і конкурентоспроможності видавничо-поліграфічної галузі є дослідження величини і динамік чистого прибутку за видами діяльності (табл. 4).

Таблиця 4

Чистий прибуток галузі, млн грн

Вид діяльності	Роки				
	2003	2004	2005	2006	2007
Видавнича справа	85,5	148,1	175,5	2,4	-44,0
Поліграфічна діяльність	-16,4	59,0	144,6	147,5	175,4
Усього по галузі	69,1	207,1	320,1	149,9	131,4
У % до попереднього року	43,8	299,7	154,6	46,8	87,7

Діяльність підприємств галузі характеризується зростанням величини чистого прибутку за 2003-2005 рр. в 4,6 рази. У 2006 р. чистий прибуток видавничо-поліграфічної галузі значно зменшився і склав 149,9 тис. грн, або 46,8% у порівнянні з 2005 р. Така зміна зумовлена зменшенням чистого прибутку у видавничій справі.

Видавнича сфера упродовж вказаного періоду забезпечувала більші величини чистого прибутку. Проте, в 2006 році відбулося суттєве погіршення фінансових результатів роботи підприємств видавничої справи, внаслідок чого відбулося скорочення величини чистого прибутку до 2,4 млн грн, а вже в наступному періоді діяльність була збитковою.

Аналіз результатів роботи підприємств поліграфічної діяльності у 2003-2007 роках засвідчив щорічний ріст величини чистого прибутку. Хоча в порівнянні з видавничою справою у 2003-2005 роках вона не була настільки прибутковою: у 2003 р. був отриманий збиток (-16,4 млн грн); у 2004 величина чистого прибутку склала 59,0 млн грн. Водночас з 2005 р. ситуація істотно поліпшилася — величина чистого прибутку зросла порівняно з 2004 р — у 3 рази і склала в 2007 році 175,4 млн грн.

Наведені статистичні дані ілюструють динаміку структурних змін, що мають місце в переробній

промисловості України в цілому, а зокрема в видавничо-поліграфічній галузі. Однак, на нашу думку, ці дані опосередковано відображають процеси, які відбуваються в напрямку підвищення конкурентоспроможності за допомогою створення об'єднань підприємств нового типу, а також пояснюють ряд чинників, що обумовлюють напрямки цих змін.

Реальними цілями вітчизняних підприємств, і поліграфічних, зокрема, є розширення масштабів діяльності, зростання продажу та прибутку. Однак, в умовах транзитивної економіки, в яких знаходяться підприємства України, зростання обсягу продаж і прибутків обмежується багаточисельними чинниками. Серед них можна виділити наступні:

1) розрив старих господарських зв'язків, що зумовлює необхідність пошуку нових постачальників та ринків збуту;

2) насиченість ринку продукцією даного виду;

3) конкуренція з виробниками аналогічної продукції, призначеної для того ж ринку.

Нейтралізація впливу цих чинників обумовлює появу ряду опосередкованих чинників другого рівня, до яких, на нашу думку, можна віднести:

1) розширення номенклатури продукції, що може стимулювати додатковий попит, або допоможе збільшити частку підприємства на даному ринку;

2) проникнення на нові географічні ринки з тією ж продукцією;

3) розробка нової продукції для існуючих або нових ринків;

4) використання нової технології виробництва для нової продукції;

5) використання технологій інших підприємств з метою розширення номенклатури продукції.

Отже, трансформаційні процеси вітчизняних підприємницьких структур значною мірою зумовлюється необхідністю підвищення конкурентоспроможності підприємств. Поряд з цим було б неправомірним не враховувати ряд інших важливих чинників: фінансові, матеріально-сировинні, трудові ресурси, виробничо-технологічний стан, інформаційне забезпечення.

Проблема в розробці нових теоретичних і практичних підходів до вирішення проблеми покращення ефективності функціонування і розвитку видавничо-поліграфічного комплексу з метою підвищення конкурентоспроможності назріла давно і вимагає вивчення та узагальнення світового і вітчизняного досвіду.

Як свідчить практика розвитку успішних фірм і економічних систем, сучасною ефективною формою економічного росту є така організаційна форма, як кластер. Такої ж думки дотримуються і більшість вітчизняних та зарубіжних вчених.

Отже, для подальшого дослідження можливості застосування кластерного підходу для підприємств видавничо-поліграфічній галузі необхідно провести адекватний аналіз соціально-економічних змін, що мають місце на зазначених підприємствах, та дослідити багато взаємозалежних як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, які пов'язані з трансформаційними економічними процесами в перехідний та постперехідний періоди та обумовлюють вибір певного типу організаційної будови кластерної моделі.

Література

1. Иванов Ю.В. Слияние, поглощение и разделение компаний и тактика трансформаций бизнеса. – М.: Альпина Паблишер, 2001. – 244 с.
2. Кузьмін О., Шумер Р. Економічні проблеми злиття підприємств // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 26–33.
3. Псарева Н. Варианты реорганизации АО: разделение и выделение // Российский экономический журнал. – 1997. – № 10. – С. 20–28.
4. Швайка Л.А., Штангрет А.М. Економіка видавничо-поліграфічної галузі: Підруч./ – Львів: Укр. акад. друкарства, 2008. – 480 с.
5. Дурняк Б.В., Штангрет А.М., Мельников О.В., Угрин Я.М. Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні: моногр. / Мін-во освіти і науки України, Укр. акад. Друкарства. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2009. – 150 с.
6. Гостева І.С. Прояви видів витрат зиску в інтегрованих підприємствах // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2008. – № 5(123). – С. 111.
7. Захарченко В.І Процеси ринкової трансформації елементарних промислово-територіальних систем // Актуальні проблеми економіки. – 2004. № 1 (31). – С. 109–123.
8. Статистичний щорічник України за 2007 рік / За ред. Осауленка О.Г. — К.: Консультант, 2008.— 571 с.
9. Швайка Л. А. Розвиток і регулювання видавничого підприємництва : Моногр. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. — 432 с.

Надійшла 02.06.2009